

der gør bibliografien uoverskuelig og får den til at virke overflødig. Som en særlig venlighed mod ikke-fagassyriologer findes et meget bekvemt real-lexicon en miniature, »Glossary of Names and Terms« på 20 sider med 107 stikord. Indstukket midt i bogen findes 14 sort-hvide billeder; de er udmærkede, men henset til at bogens tekst spænder over 2000 år, virker det uheldigt at alle billeder er fra en og samme periode, Assyriens storhedstid i 700-tallet.

Det synes som om forf. i *Letters from Mesopotamia* har villet redegøre og demonstrere sin helhedsopfattelse for et bredere publikum; han har derfor konkretiseret den til en fem-faset model, som presses ned over hele periodens udvikling. Det virker ikke overbevisende. For dem der har læst det førstnævnte værk vil kapitlet »The Measure of Mesopotamia« virke utilstrækkeligt og overfladisk, mens det er tvivlsomt om denne model vil være forståelig for andre. Bedre er 2. kap. »Can these bones live«, faktisk en inspireret popularisering af »Assyriology – Why and How?« Større kritik kan der dog rettes mod det, der skulle være bogens hovedindhold: 150 oversatte breve, fra alle tider, forskellige steder, belysende alle aspekter. Resultatet er blevet lige så diffust og i luften frit svævende, som denne opremsning kunne antyde. Bogens noget hastige – for ikke at sige overfladiske – indledningskapitel lader den læge læser ganske i stikken, når han forsøger at fatte og leve sig ind i hvad disse breve kunne og burde kunne fortælle ham; de serveres blot med overskrift og kildehenvisning, ingen sammenligning, kommentar eller introduktion – man skal læse dem flere gange igennem for at se den sammenhæng, som dog vitterligt er der. Så er denne læser bedre tjent med Jørgen Læssøe's *Fra Assyriens Arkiver* (1960, eng. oversættelse 1963) hvor brevene optræder som et integrerende led i teksten, så teksten belyser brevenes indhold og de tekstens. Billederne i *Letters* er gode; en række herlige fysiognomier fra sumeriske præstekonger til assyriske krigere.

NIELS M. SAXTORPH

G. R. WATSON: *The Roman Soldier. Aspects of Greek and Roman Life.* General Editor: H. H. SCULLARD. London, Thames and Hudson, 1969. 256 s. Ill. 50 sh.

Med denne bog gives for første gang en samlet fremstilling af livet i den romerske hær, set indefra og nedefra. Det lader til, at forf.s vej til emnet er gået over de militære regnskaber, som det ses af hans M. Litt. *Roman Military Bookkeeping* (1953) og artiklerne »The Pay of the Roman Army« i *Historia* V, VII og VIII.

Han afgrænser sit emne i tid fra år 13 f. Kr., hvor Augustus organiserede den professionelle hær med 16 års tjeneste, til Diocletians reform, og i rang til graderne under centurion; denne sidste afgrænsning og hele synsvinklen er i bevidst modsætning til A. von Domaszewski: *Die Rangordnung des römischen Heeres* (1908) og Kromayer und Veith: *Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Römer* (München 1928), men i overensstemmelse med flere yngre forskere, vel mest med Erich Sanders artikler i *Historia* III, VI, VIII og XII.

Foruden en almen oversigt over organisationen af rigets væbnede styrker (legioner, prætorianerne, bykohorter, vigiles, auxilia og flåderne) giver 1. kapitel en givtig præsentation og diskussion af kilderne til emnet. Det er begrænset

hvad nyt der kan siges om de litterære kilder; men til gengæld gør forf. uhyre meget ud af det epigrafiske materiale, især papyri og pergamenter fra Ægypten og Dura-Europos; meget af dette materiale har været kendt længe, men man kan roligt sige, at Watson behandler det på en ny måde og bruger det som hovedhjørnestenen i sin syntese. Det giver ganske vist fremstillingen en vis overvægt til forholdene i de østlige dele af riget, men her har forf. skabt balance ved at anvende stemplede tegl, vandrør og andet arkæologisk materiale, fortrinsvis fra Britannien. En anden af hans hovedkilder af epigrafisk art er diplomata, de bronzeplaquetter der tjente som hjemsendelsespapirer for auxiliarsoldaterne og som bevis for den opnåede borgerret. Derimod er han mindre begejstret for at anvende gravskrifter som kilde, fordi hyppigheden deraf er underkastet for mange tilfældige faktorer, såsom den afdødes døds måde (død i garnison eller faldet i felten), hans popularitet og/eller pengemidler, det pågældende områdes vaner og romaniseringsgrad (atter geografisk og tidsmæssigt bestemt), ligesom Watson ikke uvittigt fastslår, at antallet af fundne gravsten måske især afspejler nutidens arkæologiske aktivitet. I det hele giver hans valg og benyttelse af kilder et velafbalanceret billede, som man trygt kan lade gælde alle rigets dele; man kommer således til at fæste lid til hans hovedtese, som går ud på, at der gennem den betragtede periode skete en stadig udvikling, som naturligt førte til Diocletians reformer, uden det forfald og den brutale reorganisation som Domaszewski gør sig til talsmand for.

De følgende kapitler giver et meget indholdsrigt billede af rekrutten »på session«, hans ansættelsesforhold (hånd- og rejsepenge), edsaflæggelse og påfølgende træning. Bogens hovedemne træder tydeligst frem i kap. IV og V, der grundigt redegør for lønningsforhold og advancementsmuligheder, belønninger og straffe, samt den daglige tjeneste med vagt og afgivelser. Hertil kommer beskrivelse af gudstjeneste og festdage, f.eks. *ob natalem aquilae* (= »regimentets fødselsdag«) med tilhørende festmåltid. Den officielle gudsdyrkelse omtales, men også de særlige soldaterguder Juppiter Dolichenus og Mithras, foruden de gamle lokalguder som auxiliartropperne stadigt trofast dyrker, selvom de gør tjeneste fjernt fra hjemlandet. Værket slutter afrundende af med soldatens forhold til det civile liv, både på det personlige plan med uofficielle forhold og/eller regulært giftermål, og som en romaniserende og civiliserende faktor.

Bogen er i sin sammenhængende tekst (154 s.) let læst, bevidst holdt i en form og et sprog, så den er tilgængelig for almindelige læsere; hertil tjener de mange udmærkede illustrationer. For fagmanden følger derefter 66 sider noter med litteraturhenvisninger, diskussion, samt gengivelse af alle anvendte latinske citater og latinske kildesteder, mens der for de græske kun er foretaget henvisning. Så følger tre appendices: 1) et lønningsregnskab for to mand over ét år og 2) styrkeliste over en legionskohorte, begge papyri fra flavisk tid; 3) en liste over 271 militære dokumenter (incl. en kvittering for hø til kamelerne! nr. 53), ordnet som en særdeles tilgængelig regest. Til sidst selvfølgelig index, men ikke nogen egentlig bibliografi.

NIELS M. SAXTORPH